

A városalapító – Huszár Tibor emlékére

A tavalyi év novemberében elhunyt Huszár Tibor szociológus, akiről bizton állíthatjuk, hogy nélküle ez a szakma ma nem lenne olyan, amilyen. Huszár szerepe a szociológia hazai intézményesülésében, hetvenes évekbeli újjászületésében megkerülhetetlen.

A halál furcsa dilemmába taszítja azt, aki narrálni szeretné az Élet befejezett történetét. Hűséges antikváriusként számba vehetjük a díjakat, könyveket, kitüntetések, vagy megpróbálhatjuk megérteni az egyéni életút rejtélyeit. E második megközelítés csábítóbb, még akkor is, ha itt, Kelet-Európában, a 20. századi életutakban a kezdeményező szerep a történelemé: az egyén szabadsága abban áll, hogy a Sors által a testére mért szervákat miként hárítja, hogyan reagálja le. Az alkotó értelmiségi mára kifakuló szerepe a hatalom árnyékában regényes élethez vezet. Érdemes lenne a magyar szociológia újraindításában kulcsszerepet játszó férfiak: Hege-dűs András, Szalai Sándor, Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Vitányi Iván és Huszár Tibor életútját egymás mellett elemezni – ebből a szempontból is.

Az itt maradottak visszaemlékezését ráadásul gúzsba köti a jelen: amit egy lezáruló pályáról gondolunk, azt meghatározzák az itt és most sajátosságai – olyannyira, hogy ez elől elugrani sem érdemes. Vagyis Huszár Tibor életét is úgy érdemes

értelmeznünk, hogy a történelmi traumákra, kihívásokra adott válaszokat nézzük, azok jelenbe címzett üzeneteivel együtt.

Huszár Tibor életét három nagy történelmi fordulat határozta meg, és e helyzetekre adott válaszai alakították pályájának ívét. Huszár kiskamaszként, de már kinyílt értelemmel ment át a második világháború poklán, a nyilasok pogromjait, az ostromot túlélte, és a Vörös Hadsereget felszabadítónak látta. Az ebben a fázisban tipikus életút következő lépéseként 18 évesen belépett a pártba, a Lenin Intézetben, majd Moszkvában tanult – az Ügy igaz híve volt. A mozgalom is hitt benne: a tehetséges ifjú káderre fényes jövő várt. Mégis, 1956, a második trauma, már a Petőfi Kör vezetőjeként találta meg, itt egyszerre próbálta meg tágítani a határokat és a DISZ küldöttjeként kontrollálni a folyamatokat. Ebben kudarcot vallott. Szerepvállalásáért a pártból kizárták, a mozgalomból eltávolították. A szorongástól maga is összeroppant. Innen kezdte újra.

Élni azért hagyták. Először gimnáziumban tanított, majd mint óradót beengedték a parkoló pályáról az egyetemre. Itt rendkívül sikeres előadásokat tartott, és a legitimáció-vámpír kádári hatalom újra felfigyelt rá. Fokozatosan visszatért a táguló nyilvánosságba.

Egyik legfontosabb projektje a szociológia intézményesítése, egyetemi oktatásának újraindítása, a szakma

intézményi alapjainak megteremtése volt. Mint Konrád György hőse (*A városalapító*), Huszár is az adott rendszer hatalmi keretei között akart egy, a saját eszményei szerint is értékes projektet végigvinni – ehhez megtanulva és gyakorolva a korabeli kultúrpolitikai játszmákat és kompromisszumokat. Értelmiség és hatalom viszonyáról aligha lehet ma áthallások nélkül beszélni Magyarországon, és talán nem is kell. Hiszen éppen a mai ideológusok intézményépítési mániái, a terrorkházak, ilyen-olyan intézetek és alapítványok sötét árnyékából ragyog ki még tisztábban Huszár életművének különös szelete: a minőségelv és a teljesítmény tisztelete. Nem tekinthetjük magától értetődőnek, hogy a hatalomtól kibrusztolt stárumot a meggyőző minőségű, szociológiai Dream Team verbuválására tudta felhasználni. Cseh-Szombathy László, Ferge Zsuzsa, Pataki Ferenc vagy a fiatalabbak közül Angelusz Róbert, Némedi Dénes, Somlai Péter, Csepeli György, Léderer Pál, Wessely Anna, Balogh Zoltán, Lakatos László az ő invitálására érkeztek az intézetbe, és ő biztosította a kereteket ahhoz, hogy ezek a nagyon különböző karakterek komfortosan dolgozhassanak együtt. A minőség iránti tisztelet nem korlátozódott a kollégákra: az újrainduló egyetemi képzés első évfolyamát olyan nevek fémjelezték, mint Magyar Bálint, Demszky Gábor, Hodosán Róza és Szentiványi István – megannyi „bajkeverő”. Az öt évvel később indult második évfolyamba tartozott Sükösd Miklós, Szakadát István és Bozóki András. A mi, 1985-ben indult harmadik évfolyamunkból Hammer Ferenc, Fodor Éva, Tóka Gábor let-

tek ismertebb kutatók. Az akkor még öt évente induló évfolyamok a Kádárkor hatalmi hullámlásának megfelelően különböző emlékeket őriznek az intézet igazgatójáról. A mi helyzetünk annyiban volt különleges, hogy egyetemi éveinket a rendszer megroppanása, majd összeomlása kísérte. Ebből az időszakból számomra Huszár eleganciája maradt meg leginkább. Egyetlenegyszer voltam „raporton” nála, amikor tudományos diákkörünk meghívta a frissen alakuló Fidesz képviselőjét bemutatkozó beszélgetésre. Az egyetem rektora betiltotta az Eötvös klubba meghirdetett rendezvényt, mi pedig Szájer Józseffel átvonultunk a jogi karra, jót diskuráltunk. Amikor megkaptam az igazgatói meghívót, lelkileg felkészültem a „hatalommal” való konfrontációra – ezzel szemben Huszár meghallgatott, megértően bólogatott, és a rektor különös reakciójára valami olyasmit mondott: „Hát igen, új helyzet van, itt mindenkinek sokat kell majd tanulni.”

Ma, amikor a jelenlegi hatalom a társadalomtudományok egyik integráns része, a gendertudományok ellen vív szurreális adminisztratív harcot, illik talán jobban megbecsülni az egypártrendszerben kiküzdött viszonylagos szabadság kis köreit. Érdeemes arra is emlékezni, hogy ez az intézményesülési folyamat erős ellenszélben indult. A domináns deklarált ideológiát – a marxizmus-leninizmust – a szociológia pusztalétével, a dogmák helyett a valóság megismerésének ambíciójával már önmagában is fenyegette. Így nem meglepő, hogy 1966 februárjában az MSZMP KB agitációs propagandabizottsága még kategorikusan leszögezte, hogy „szociológusi szak-

képzésre nincs szükség”. A kádári időszak húzd meg, ereszd meg logikáját követő reformtörekvésekre válaszó keményvonalasok mindig is találhattak „elfogadhatatlan”, „felforgató” gondolatokat az újrainduló szociológiai tanulmányok körében. Huszár ennek a kívülről felfoghatatlanul bonyolult erőternek ismerője és olyan nagy játékos volt, aki képes volt a gyakran változó széljárásban, ha kompromisszumok árán is, de egyenesben tartani az intézményi vitorlást.

Nem tudjuk eldönteni, hogy a személyiség e bonyolult sodratú szövedékéből pontosan milyen motivációk mikor és milyen mértékben mozgatták. De az biztos, hogy az értelmiségi szerep elemzése, az elit működésének módja és felelőssége valóban izgatták. Intellektuális érdeklődése, történetiszociológiai ambíciói és kutatói szenvedélye autentikus és őszinte volt. A megismerés utáni vágy hajtotta az értelmiségi kutatás során – a mából visszatekintve a hatalom ígézetétől megrészegült, gerinctelen írástudókat figyelve, ezt is érdemes értékelnünk.

Erdei Ferenc, a népi írók és legfőképp Bibó István életművének kutatásával, egyben írásaik újraközlésével a magyar szociológia intellektuális előzményeit is igyekezett feltárni.

A hatalmon belül levő, de annak határait óvatosan tágító kádári értelmiség kiemelkedő szereplője volt: a Társadalomtudományi Könyvtár Merton, Goffman, Habermas és Bourdieu alapműveit publikáló szerkesztőjeként aktívan segítette az ideológiai „erjedést”. Hasonlóképpen a korszak kiemelkedő folyóiratában, a *Valóságban* végzett munkája is

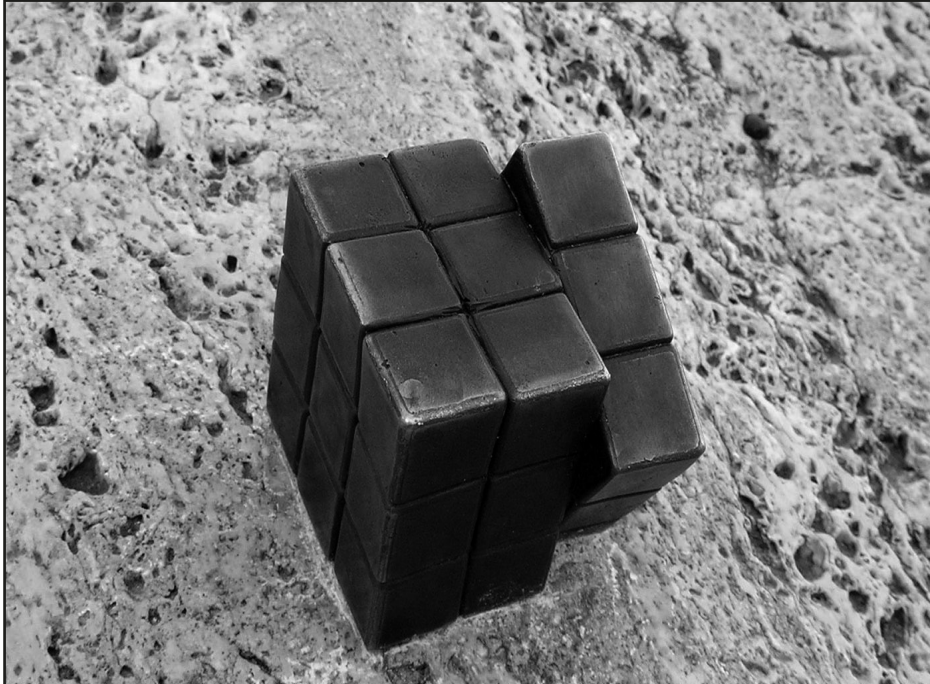
fontos volt a reformfolyamat szempontjából. Itt publikálhatott először, hosszú szilencium után az „első nyilvánosságban” Bibó, itt jelent meg Hankiss Elemér és a korszak reformirodalmának számtalan fontos írása.

A rendszerváltás sokkja lezárta életének legaktívabb időszakát. Ha Bibó megrendítő mondatára gondolunk – „síromra azt írjátok: élt 1945–1948-ig” –, Huszár Tibornak ezzel szemben jó két évtized jutott „városalapítóként”. 1990 után a közéletből hátralepett, 1992-ben az egyetemi vezetői tisztségéről is lemondott, és kutatásaira koncentrált. Nem lett belőle ukrán vegyes vállalatban gáznagykereskedő, milliárdos vállalkozó, politikai pártok körül sürgölődő tanácsadó – a folytonosságot az értelmiség- és politikai szociológiai kutatásai jelentették életében. Nem kell hozzá pszichológusnak lenni, hogy rájöjjünk, a Kádár-életrajzban, amelyen tíz éven át dolgozott, a vezeklés elemeit is fel lehet fedezni.

Az utolsó évtizedekben elegáns visszavonultságban élt. A sors kegyelméből szellemi frissességét az utolsó pillanatig megőrizte, a világ és az ország dolgait aktív, reménykedő figyelemmel kísérte. A magyar baloldal, talán szellemi tunyaságból, talán túlkompenzáló büntudatból vagy csak szimplán tehetségtelenségből, az elmúlt évtizedekben nem volt képes megőrizni és felmutatni azokat az életutakat, személyiségeket és hagyományokat, amelyek a szörnyű kacskaringókkal teli 20. századhoz kötődnek. Márpedig ebben a korszakban senki vagy jóformán senki nem maradt makulátlan. A baloldal emlékezetpolitikai bűne az, hogy a megtévelyedések és hibák

kizárólagosságát elfogadva behódol politikai ellenfelei valóságdefiníciójának, és nem képes felmutatni e bonyolult életutakban esetleg megtalálható, a közösség számára erőt adó pozitívumokat. Pedig vannak, voltak ilyenek Huszár Tibor életművében is. Például, hogy csak egy utolsó, máának üzenő példát mondjak, a mai szereplőkkel egybevetve az értelmiségi elhivatottság, a minőség tisztellete mellett egy további momentu-

mot is ki lehet emelni: Huszár Tibor mindvégig, a hatalom közelében is, személyében tisztességes maradt. Abban a harmadik emeleti, 56 négyzetméteres Csaba utcai lakásban halt meg, ahova 1961-ben költözött. Az ő életében nem a vagyonszerzés, a kastélyok vásárlása, Porschék gyűjtése és a harácsolás jelentette a fő motivációt, hanem nemzetének – néha jól, olykor rosszul – definiált szolgálata. Nyugodjon békében.

Kolodko Mihály: Rubik kocka (Budapest, 2019)